

4.4.2005

Mihin bekiläisyys katosi kirkosta?

Entä jos ei kadonnutkaan?

"Kun Malmberg 1858 kuoli, sammui Pohjanmaalla herännäisyyden hilpein liekki. Durchman muutti samana vuonna Isostakyröstä Koivulahden kirkkoherraksi, siirtyi sieltä Iihin 1867 ja Vöyriin 1875. Tänä aikana herännäisyys yhä enemmän kuoli pois. Entiset johtajat kutsuttiin pois tai olivat väsyneet taistelusta. Durchman, kuten moni muu heistä, ihastui saksalaisen Tobias Beckin kirjoituksiin ja luki niitä ahkeraan... Kangastivat entisen herännäisyyden muistot yhä ihmisten mielissä, mutta sen ajat olivat auttamattomasti lopussa, sen rientojen johtajat olivat väsyneet tai lepäsivät nurmen alla, sen suuret seurakunnat, joihin kokoontui samoin ajattelevia laajoista seuduista, olivat hajonneet, vain siellä täällä soivat vielä vanhat laulut, kokoontui vielä kourallinen kansaa vanhojen kirjojen ääreen. Savon, Karjalan, Pohjanmaan suuren herännäisyyden aika oli loppunut" (Elis Bergroth, Suomen kirkko; jälkimmäinen osa).

Bergroth antaa hyvin masentavan kuvan körttiläisyyden hengellisestä tilasta sen jälkeen, kun useat herännäispapit olivat kuolleet. Osa körttiteologeista, kuten edellä mainittu N. Durchman olivat "väsyneet taistelusta" ja hakeutuivat J.T. Beckin (1804-1878) oppiin Tübingeniin. Samoja polkuja kulkivat mm. A. Kihlman ja A.W. Ingman (Suomen 1800-luvun bekiläisyyden perushahmo, kuten Jouko Talonen toteaa; Iustitia 18/2004).

Näyttää siltä, etteivät Beckin opissa olleet pappismiehet saaneet enää otetta körttikansaan. Voisiko sanoa, että "ukkojen aika" oli tässä suhteessa tehnyt tehtävänsä? Herännäisyyden piirissä uudistuksen aika tuli Wilhelmi Malmivaaran, Mauno Rosendahlin ja Juho Malkamäen vaikutuksesta. Jouko Talonen toteaa, ettei Malmivaara ollut varsinainen "systemaattikko". Hän oli klassisen raamattukäsityksen omaava pappismies, jolla oli yhtäläisyyksiä bekiläisyyden kanssa. Tiililä toteaa tutkimuksessaan Wilhelmi Malmivaarasta "suomalaisen kristillisyyden edustajana" (1944), että tämän herännäisjohtajan raamattunäkemys oli yhteneväinen kristikunnan perinteisen käsityksen kanssa (Raamatun olemus ja arvovalta).

J.T. Beckin edustaman teologian viiteryhmänä voidaan pitää Württembergin pietismia. Jouko Talonen mainitsee tässä yhteydessä J.A. Bengelin ja M.F. Roosin. Johann Albrecht Bengel (1687-1752) ei kuulunut pietismin alkuun, vaan hänen "hahmossaan", kuten J. Wallmann toteaa ortodoksian ja pietismin vastakohtaisuus kohtasivat. Nuoruudessaan Bengel tutustui kymmenen vuoden ajan Stuttgartin radikaalipietisteihin (Muuten liittääkö Wallmann herrnhutilaiset radikaalipietisteihin todetessaan: "Lukuun ottamatta herrnhutilaista veljeskuntaa radikaalipietismin keskuudessa syntyneet uskonnolliset liikkeet eivät muodostuneet pitkäikäisiksi").

Francke ja tämän tunnetut laitokset tulivat Bengelille tutuiksi. Johann Alfred Bengel oli varsinainen raamatuntutkija. Hänen tekstikriittinen löytönsä on "käypää valuuttaa" vielä tänä päivänä: yksinkertaista lukutapaa parempi on vaikea. Häntä voitaneen pitää yhtenä "positiivisen tekstikritiikin isistä". Bengelin Uuden Testamentin kommentaari on ollut merkittävä apu pappien valmistellessa saarnojaan (Gnomon Novi Testamenti, Opas Uuteen testamenttiin). Joachim Langen raamattuteoksen (Himmlisches Licht und Recht) Bengelin Gnomon on syvällisesti vaikuttanut pietistisen saarnan luonteeseen. Bengel ei ollut kiliasti (kuten esim. arkkipiispa Martti Simojoki, Kristinopin pääkappaleet s. 213-215!). Bengel kritikoi pietistien keskuudessa yleisesti esiintynyttä opetusta, jonka mukaan Kristuksen paluun jälkeen perustetaan tuhatvuotinen valtakunta. Speneriin liittyen hän puhui "ihanasta tulevaisuudesta viimeisenä päivänä".

Missä J.T. Beck "luuraa", kun et ole juuri mitään vielä puhunut hänestä ja hänen opeistaan, saattaa lukija kysellä.

Etsiskelin aikoinani gradun aihetta. Ehdotin Seppo Teinoselle ns. viidennen liikkeen historian tutkimista. Tällöin Teinonen ”teinosmaiseen” tapansa totesi: ”Jos aiotte siitä aiheesta tehdä gradun, niin minä takaan ja vannon, että viidentoista vuoden kuluttua istutte yliopiston kirjastossa ehdottamaanne aihetta tutkien. Miettikää ihmeessä jotain muuta vaihtoehtoa.” Tiililä sitten keksi ehdottaa Matti Tarkkasta, joka toimi mm. Suomen Lähetysseuran johtajana parin kymmenen vuoden ajan. Tarkkasesta ei siihen mennessä ollut kovin paljon painettua tekstiä (lyhyitä artikkeleita ja mainintoja U.Paunulta, K.A.Saarilahdelta, Toivo Saarilahdelta ja Matti Peltolalta). Tiililä kirjoitti Teologisessa Aikakauskirjassa J.T.Beckin ajattelun vaikutuksesta myöhempään teologiaan.

Ohjaajieni , Tiililän ja Teinosen kehotuksesta paneuduin Matti Tarkkasen elämään ja toimintaan kirkkohistorian näkökulmasta, jolloin dogmaattinen tarkastelu jäi vähemmäksi. Nyt olisi ollut tarkoitukseni paneutua Tarkkaseen ja hänen suomalaisen oppi-isänsä Gustaf Johanssonin teologiaan dogmaattisesta näkökulmasta. Valitettavasti kahden kuukauden sairauden aika esti paneutumasta syvällisemmin edes Tiililän tutkimukseen Uuden elämän etiikka. Piirteitä Gustaf Johanssonin siveysopista. Muutaman päivän varoitusajalla olen tätä tekstiä yrittänyt kyhätä kokoon. Beck julkaisi kolmiosaisen kristillistä etiikkaa käsittelevän teoksen (Vorlesungen über Christliche Ethik I – III) sekä vastaavasti kolmiosaisen ”uskon opin” (Vorlesungen über Christliche Glaubenslehre I – III). Oppi-isänsä jalanjalkia kulkien Gustaf Johansson pysytteli samoissa teemoissa (Kristillinen uskonoppi, Kristillinen siveysoppi, Pyhä uskomme jne.). Beckin, Johanssonin, Tarkkasen ynnä muiden bekilläisen eli raamatullisen suunnan edustajien peruslinjaus on , kuten Jouko Talonen toteaa, Jumalan suvereeninen maailman hallinta sekä kristityn ”uuden elämän etiikka”. Gustaf Johanssonilta voi lukea usein toistuvan ajatuksen: Jumalan tahto on, että kristitty pyhittyy Kristuksen kuvan kaltaisuutta kohti. Joskus näyttää siltä, että Johansson vakaasti uskoi, että kristitystä kilvoituksen tuloksena tulee miltei Kristuksen kaltainen. Teologia aidoimmillaan on ”uudestisyntyneiden” teologiaa. Tämä ajatushan on Tiililälläkin. Gradua tehdessäni tein saman huomion kuin Jouko Talonenkin. Tiililään viitaten Talonen toteaa, että Johanssonin terminologinen epäselvyys saattaa aiheuttaa helposti väärintulkintoja. Beckiltä, Johanssonilta ja Tarkkaselta ei helposti löydy ortodoksian kaavan mukaista laki-evankeliumi-linjausta. Haukivuoren kirkkoherra on todennut, että Tiililän soteriologiaa hallitsee ”käytännössä” laki-evankeliumi-asetelma, vaikkei siitä suoranaisesti löydykään luterilaisen ortodoksian selitysmallia.

Pomarkun ja Lavian kirkkoherrana toimi aikoinaan Gestrin, joka ”maalaispappina” osoitti melkoista oppineisuutta (kirjoitti teologisia tutkimuksia saksan kielellä). Gestrin kävi ankaraa polemiikka Gustaf Johanssonin kanssa. Aiheena tietysti vanhurskauttamisoppi. Gestrin piti Johanssonin analyttivistä vanhurskauttamiskäsitystä hyvin vaarallisena harhana. Johansson puolestaan varoitteli Gestriniä viemästä kuulijoitaan harhaan autuuden opilla, joka voidaan ”omistaa” ja ”hallita” järjellä. Ortodoksian mukaisen opin ”omistaminen” tuo mukanaan autuuden! Kristuksen pyhyys luetaan syntiselle uskolla, joka on oikeastaan Kristuksen ”omaa” uskoa. Pomarkun kyläraitilla pikkupojatkin kyselivät toisiltaan: ”Oletkos ’pyhä?’” Gestrinin jälkeen paikkakunnalla syntyikin hengellinen herätys, jolloin viides osa seurakuntalaisista koki ”uudestisyntymisen”. Herätys oli lestadiolaisväritteinen.

Matti Tarkkanen toimi ennen lähetysjohtajaksi tuloaan Taipalsaaren kirkkoherrana, ja samalla tuomiokapitulin asessorina. Tällöin hänen työtoverinaan oli piispa O.I.Coliander, jota voidaan pitää bekilläisenä. Kirjeessään Aleksi Lehtoselle (18.6.1937) Tarkkanen toteaa, ettei Coliander ollut ”yhtään Beckin luentoa kuullut, sillä kun hän tuli Erlangenista Tübingeniin luentoja kuunnellakseen, niin vastaanotossa sanoi Beck hänelle: ’Glückliche Reise’, sillä hän tuli väärästä paikasta”. Kun Tarkkanen oli jäämässä eläkkeelle lähetysjohtajan tehtävästä hän kirjoitti K.R.Karekselle (29.11.1934): ”Arvoton ja perfidi on väitteesi, että lähetyksessä minun aikani

olisi noudatettu kalvinilaisia, englantilais-amerikkalaisia periaatteita ja esikuvia. Sinun omantuntosi täytyy todistaa Sinut parhaaksi."

Johtajavaihdoksen yhteydessä kirjeessään Yrjö Loimarannalle (21.3.1933) Tarkkanen ehdotti seuraajakseen mahdollisesti tohtori Paunua, "tai jos häntä katsotaan jo vanhaksi", niin sitten sopivia ehdokkaita Tarkkasen mielestä hänen seuraajanaan lähetysjohtajana olisivat voineet olla joko teol.kand.Sormunen tai teol.kand.Tiililä.

Erityinen "hengen yhteys" Tarkkasella näyttää olleen Aapeli Saarisaloon ja Feeliks Lujaseen. Kirjeessään Lujaselle Matti Tarkkanen tuo ilmi ilonsa siitä, että "Saarisalo tahtoo taistella uudenaikuista jumaluusoppia vastaan, mikäli se poikkeaa Raamatusta ja tunnustuksesta" (22.12.1932).Kysymys oli kenestä tulee Vartija-lehden toimittaja Pietilän jälkeen.

Jouko Talosen mukaan kamppailu Johanssonin perinnöstä heijasti omalla tavallaan Wurttembergin pietismin kahden tradition kohtaamista Suomen maaperällä. Toinen linja oli Beck-Johansson-Tiililä ja toinen taas Blumhardit-Sirenus.

Tästä näkökulmasta Sigfrid Sireniuksen kirje Feeliks Lujaselle (22.12.1932) on mielenkiintoinen. Sirenus nimittäin pahoittelee sitä, että Lujanen, "rakas ja kunnioitettu ystäväni" ja Tarkkanen "toinen vielä läheisempi ystäväni", ovat olleet tukemassa Saarisaloa hänen lehtihankkeessaan. Sirenus pitää suusanallista lupautsa, jolla Pietilä luovutti Vartijan Saarisalon haltuun, "kuoleman sairaan ja loppuun väsyneen ihmisen tuskastuneena myöntelemisenä" miehelle, joka" jo yhden ainoan lauseen pitkävetisellä ja avuttomalla ilmilausumisella panee usein terveetkin hermot koetukselle".

Muitakin näkökohtia, ajatuksia ja kysymyksiä tähän verrattain dogmaattisesti "kalpeaksi" jääneeseen "pikaruokaan" neljäkymmentä vuotta pakastimessa olleista ruoka-aineista

Eräs kysymys on joskus mieleen tullut. Kuten Tiililäkin on todennut Wilhelmi Malmivaaran edustamassa körttiläisyydessä on selvästi J.T.Beckin vaikutusta. Missä vaiheessa körttiläisyydestä "haihtui" tämä vaikutus, vai onko se kokonaan kadonnut esimerkiksi tämän päivän herännäisyydestä, jonka selvimpänä mielipidevaikuttajana on Jaakko Elenius? Olin 60-luvun alussa Eleniuksen ja joidenkin muiden opiskelijoiden kanssa toimittamassa tiedekunnan opiskelijoiden äänenkannattajaa Kyyhkystä. Jotenkin sellainen "mutu-tuntuma" jo silloiselta ajalta jäi Jaakko Eleniuksen edustamasta körttiläisyydestä. Eleniukselle kysymys Jumalan laista oli jo tuolloin jollakin tavalla hyvin problemaattinen.

Milloin Martti Simojoen teologisessa ajattelussa tapahtui käänös "johonkin suuntaan", vai tapahtuiko? Ilmeisesti 1950-luvun ensimmäisinä vuosina keskustelut lundilaisuudesta "hapattivat" Simojoen ajattelua, vai hapattiko? Mikä osuus oli sodan aikana syntyneellä ns. asevelipapistolla herännäisyyden oppikehityksessä, vai oliko sillä vaikutusta?

Mikä merkitys on "Kareksien" elämänkaarella? Kirkkopoliittinen valta-asema lienee ohjaillut körttiläisyyttä? Matti Pesosella tai Erkki Kurki-Suoniolla on ollut herännäisyyden historiassa tietty rooli! Kirkossamme ollut sellainenkin tilanne, jolloin herännäisyyden ja evankelisuuden johtohahmot korostivat "toinen toisensa" uudelleenlöytämistä! (1980-luvulla?).

Kirkkomme herätysliikkeistä herännäisyys on ilmeisesti ollut "opittomin" liike. Mikä on tähän vaikuttanut (hieman provosoiva toteamus: hurmahenkinen liikkeen alku Tölpäs-niityllä?)

Miksi Kihlman, Ingman, Durchman ym. herännäisjohtajat beckilläisyydestä vaikutteita saaneina eivät pystynyt tehokkaammin "markkinoimaan" beckilläisyyden jaloja aatteita körttikansaan?

Beckiläisyys ei maassamme levinnyt kansanliikkeeksi suhteellisen vaatimatonta Pohjanmaan järviseutua lukuunottamatta(Lappajärvi, Alajärvi, Kuortane). Tiililän esiintuoma ajatus beckiläisyydestä epähistoriallisena ja spekulatiivisen kaavamaisena ei "tarttunut" suomalaiseseen kansanhurskauteen.

Gradua väsätessäni panin merkille, ettei Johansson, eikä Tarkkanenkaan kovin usein viittaa Lutherin opetuksiin. Wallmannin radikaalipietismiksi leimaama zinzendorfilaisuus oli paljon Lutheria lähempänä kuin J.T.Beck opetuslapsineen? Beckiläiset mielellään puhuivat raamatullisuudestaan. Liekö ollut niin, että tietty filosofinen idea haudattiin vilpittömällä mielellä, ovelasti hurskaisiin raamatullisiin fraaseihin? Tätäkin saa kysyä.

Mistä muuten yleensäkin johtuu, että pietismin tutkiminen on "hikistä" puuhaa (jokainen "äijä" pitää panna erikseen , yksilölliseen analyysiin ennen kuin jutusta saa jotain tolkkua)? Matti Tarkkanenkin haltioitui helluntalaissävyisestä henkikasteopetuksesta kirjoittaessaan kirjan "Nykyajan herätysliikkeet" (1905). Erityisesti hän kehotti etsimään kielillä puhumisen armolahjaa..

Kului muutama vuosi ja Matti Tarkkanen epäili, että tällaisten ilmiöiden takana voi olla itse perkele. 1914 paikkeilla Lähetyseuran Kiinan työalueella useat lähetit olivat kokeneet helluntailaisen henkikasteen ja kastattivat itsensä uudelleen. Juuri lähetysjohtajana työnsä aloittanut Tarkkanen osoitti Kiinaan "myllykirjeensä", jossa hän suorin sanoin kehotti harhautuneita palaamaan luterilaisuuteen tai sitten eroamaan Lähetyseurasta.

Eräs tapahtuma Ryttylässä 1980-luvulla. Pääsihteeri kutsui allekirjoittaneen pitämään alustuksen beckiläisyydestä. Menin tähän työntekijäkokoukseen ilman "etukäteisarvioita" millaisen vastaanoton alustukseni saisi noin 150 työntekijän ja KL:n luottamushenkilön taholta. Vahinko, että kyseinen teksti on itseltäni kadoksissa. Alustuksessani mainitsin miten Gustaf Johansson vakaasti uskoi, että kristitty saattaa "kehittyä" kilvoituksessaan miltei Kristuksen kaltaiseksi. Mainitsin jotain Lutherista, Paavo Ruotsalaisesta joistakin muista, joiden näkemys "jonkun verran" eroaa Johanssonin perin optimistisesta ajattelusta. Kun olin esitykseni pitänyt hallituksen puheenjohtaja nousi ylös ja ilmoitti, ettei hän voi missään tapauksessa olla alustajan kanssa samaa mieltä. KL:ssä tällainen opetus ei käy laatuun. Paikalla ollut tohtori-veli (jääköön nyt nimi mainitsematta) hinasi tuolinsa viereeni ja "oikein ystävällisessä hengessä" varoitteli jatkamasta kyseisen teeman käsittelyä. Uudessa Tiessä seurasi sitten melkoinen debatti ko. aiheesta. Jotenkin silloin tuntui, että beckiläisiä vielä elää keskuudessamme! Keskustelu jatkui Kotimaassa, johon Lempiäinen (?) pyysi aiheesta puolen sivun artikkelin. Paljon juttuja olen saanut säilötyksi. Harmillista, että juuri tämän Kotimaan numeron hiiret ovat syöneet palasiksi "pappilan vintillä" (Jos olisi ollut aikaa valmistella tätä alustusta, toki olisin kaivanut esille tätäkin materiaalia ; nyt se on vain muistelojen varassa).

Kukapa tietää vaikka beckiläisiä ajatuksia eri muottiin valettuina olisi ollut 1970- ja 1980-luvun palaverissa, kun suomalaiset neuvottelivat "rakkaudesta" haltioituneina Venäjän ortodoksien kanssa. Tai beckiläisiä "haamuja" olisi liikuskellettu niissä palaverissa, joissa forenssisuus miltei lopullisesti haudattiin ja beckiläistyylinen, analyttinen metodi yhdistettynä ortodoksiseen "rakkauteen" muutti "tuomiotorin" torimummojen kaupustelupaikaksi, jossa on kaupiteltu kahta "korimallia" (uskoa ja rakkautta). Se toinen lienee pienikokoisempi, ja taas toinen suurempi "rakkauden kori", johon tulevana vuosina ja vuosikymmeninä pitää mahtua paljon "tavaraa".

Vantaalla,
unisena klo 01 1.04.05
Sakari Pöyhönen